

ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਗੇੜੇ ਕੱਢ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇੰਜਤਦਾਰ ਕਿਸਾਨ ਸਨ। ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਕੱਟੜ ਅਤੇ 'ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਪੱਕਾ' ਸੀ, ਜਦਕਿ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨਰਮ ਦਿਲ ਅਤੇ ਭਾਵੁਕ ਸੀ। ਇਸ ਝਗੜੇ ਵਿੱਚ ਤੇਲ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜੀਤੂ ਨੰਬਰਦਾਰ, ਜਿਸ ਦੀ ਚੌਧਰ ਹੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕਲੇਸ਼ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੈਠੇ ਨੀ ਸੀ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ 'ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ, ਲਿਹਾਜ਼ ਚੱਲਦਾ ਹੈ'। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੇਟੀ ਨੂਰ, ਜੋ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਈ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸ ਅੱਖਾਂ ਵੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਬਾਪੂ, ਕੇ ਫੁੱਟ ਜ਼ਮੀਨ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਦੈਨ ਕਿਉਂ ਗੁਆ ਲਿਆ?" ਤਾਂ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਉਂਕਾ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਧੀਏ, ਗੱਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਅਹਿਸਾਸ ਦੀ ਐ ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਵੱਟ 'ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਸਾਂਭਿਆ ਹੋਇਆ।"

ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬੋਹੜ ਹੇਠਾਂ ਪੰਚਾਇਤ ਜੁੜੀ। ਸਰਪੰਚ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਕਸ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੇ ਰੋਅਭ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਮੈਂ।" ਜੀਤੂ ਨੰਬਰਦਾਰ ਨੇ ਤੀਲੀ ਲਾਈ ਕਿ ਹੱਕ ਲਈ ਤਾਂ ਸਿਰ ਪੜ੍ਹਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਹੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕੀਆ ਪਰ ਸਿਆਣਾ ਪਾਤਰ ਪਾਲਾ ਅਮਲੀ ਬੋਲਿਆ, "ਨੰਬਰਦਾਰਾ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਗੱਲ ਕਰਦੇਂ ਕਿ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਡੁੱਗਡੁੱਗੀ ਵਜਾਉਣੀ।" ਮਾਹੌਲ ਉਦੋਂ ਤਣਾਅਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁਰਾਣਾ ਕਾਗਜ਼ ਕੱਢਿਆ ਜਿਸ 'ਤੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਸਨ, ਪਰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਉਹ ਕਾਗਜ਼ ਪਾੜ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੀ ਪੰਚਾਇਤ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਮੁਸਕਰਾਏ ਤੇ ਬੋਲੇ, "ਮੈਂ ਕਾਗਜ਼ ਨਹੀਂ ਪਾੜਿਆ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਕੰਧ ਪਾੜੀ ਐ। ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮੱਥੇ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ।"

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ। ਉਸ ਨੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਵੀਰੇ, ਤੂੰ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈ ਲੈ, ਬੱਸ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬੈਲਣਾ ਨਾ ਛੱਡੀ।" ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਕੜ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਵਹਿ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਨਕਸ਼ਾ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਵੱਟ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਅਜੇ ਮੁੱਕੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੀਤੂ ਨੰਬਰਦਾਰ ਨੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਏ ਪੁੱਤਰ ਜਗਤਾਰ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਗਤਾਰ ਨੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਡੀਤਾ ਚੁੱਕ ਲਿਆ। ਨੂਰ ਦੇ ਸਮਝਾਉਣ 'ਤੇ ਵੀ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਜਗਤਾਰ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ 'ਮੁਨਾਫ਼ੇ' ਦਾ ਭੂਤ ਸਵਾਰ ਸੀ। ਪਾਲਾ ਅਮਲੀ ਨੇ ਫਿਰ ਟੋਕਿਆ, "ਕਾਕਾ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੂੰ ਵੱਟ ਢਾਹ ਕੇ ਕੰਧ ਕਰ ਲਈ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੇਰੇ ਖੇਤ 'ਚ ਹਵਾ ਵੀ ਗੁਆਂਢੀ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਉਂਦੀ।"

ਉਸ ਰਾਤ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਜੀਤੂ ਦਾ ਬੰਦਾ ਸ਼ੇਰਾ ਵੱਟ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਗਤਾਰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੌਲਾ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ, ਸਗੋਂ ਸਬਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਜਦੋਂ ਜਗਤਾਰ ਨੇ ਹੌਲਾ ਪਾਇਆ ਕਿ ਚਾਚੇ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੱਬ ਲਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੰਚਾਇਤ ਫਿਰ ਜੁੜੀ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਗਤਾਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਜਾਹ ਪੁੱਤ, ਡੀਤਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮਿਣ ਲੈ।" ਜਦੋਂ ਜਗਤਾਰ ਨੇ ਮਿਣਤੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਖਿਸਕ ਗਈ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰੇ ਨੇ ਜੀਤੂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਵੱਟ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਦਲੀ ਸੀ ਕਿ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਘੱਟ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਜੀਤੂ ਦੀ ਚਾਲ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਭਰਾ ਕਦੇ ਇੱਕ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ੇਰੇ ਨੂੰ ਬਾਓਂ ਫੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਗਤਾਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਪੁੱਤ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਿਗਾਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਗਲੇ ਵੱਢਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਆਪਣਾ ਹੁੰਦਾ ਐ।"

ਸ਼ੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੀਤੂ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਚੌਰਾਹੇ ਫੁੱਟ ਗਿਆ। ਜਗਤਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਰੋਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਕੋਲੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲੇਜੇ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਖੂਨ ਕਦੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪੁੱਤ।" ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਇਸ ਵੱਟ 'ਤੇ ਕੋਈ ਕੰਧ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ 'ਫਲਦਾਰ ਬੂਟੇ' ਲੱਗਣਗੇ। ਸੁਰਜ ਢਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤਣਾਅ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਾਂਝੀ ਸੀ। ਨੂਰ ਅਤੇ ਜਗਤਾਰ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸੇ ਵੱਟ 'ਤੇ ਨਿੱਮ ਦਾ ਬੂਟਾ ਲਾਇਆ। ਸੱਚਮੁੱਚ, ਤਰਕ ਹਾਰ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਜਿੱਤ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕਲਪਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਉਸ ਸਾਂਝ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਜੋ ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।